

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ
ΜΕΤΕΡΝΗΣ ΔΗ.ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΙΔΡΥΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

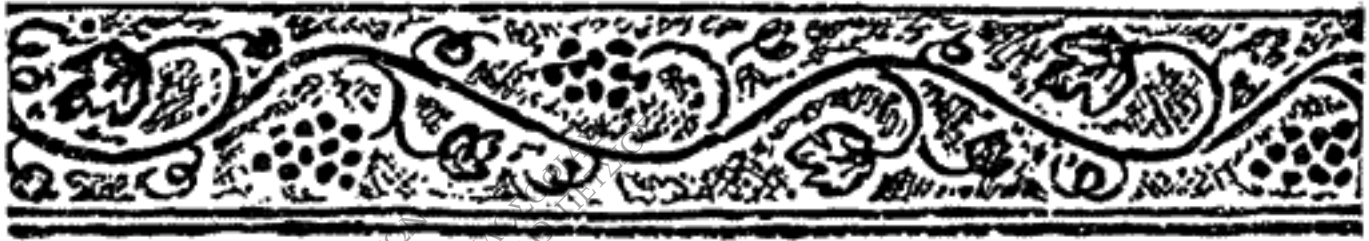
1950

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΤΡΑΚΟΣΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΚΑΡΤΕΣΙΟΥ

«Ἡ φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ»

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

Ἡ εἰσόδος ἐπὶ τὴν ἐξελικτικὴ πορεία ποὺ σημειώνεται μέσα στὰ μεγάλα πνεύματα δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλη. Ὅπως ἡ φύση ἔχει τὴν τάση νὰ κρύβῃ τὸν ἑαυτό της καὶ χρειάζεται ἢ ἀνακάλυψη γιὰ νὰ εἰσδύσωμε στὰ μυστικά της, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ ἀνθρώπινη μεγαλοφυΐα, ὅσο περισσότερο ἐπικοινωνεῖ μὲ τὶς βαθύτερες πνευματικὲς πηγές, τόσο περισσότερο συστέλλεται μέσα στὸν ἑαυτό της. Τὰ πνεύματα ὅσα θερμαίνονται ἀπὸ τὴ φωτιὰ τῆς μεγαλοφυΐας παρυσιάζουν μέσα στὴν πορεία τους προχωρήσεις ἀπροσδόκητες, ἐπιστροφές πρὸς τὶς πρῶτες καταβολές, μεταμορφώσεις καὶ ἀνακαινισμοὺς ποὺ ξεπερνοῦν κάθε ὑπολογισμό τοῦ μελετητοῦ ποὺ θέλει νὰ παρακολουθήσῃ μὲ τὰ κοινὰ μέτρα τὴν ἀνάπτυξή τους. Δὲν μοιάζουν μὲ τοὺς φλύαρους ἰδεολόγους ποὺ σπεύδουν νὰ μᾶς ἀνακοινώσουν ὄχι μόνο τὶς ἰδέες τους ἀλλὰ καὶ τὶς ἰδέες τῶν ἰδεῶν τους. Αυτόνοητο λοιπὸν εἶναι ὅτι καὶ ἕνα γιγαντιαῖο πνεῦμα ὡσάν τοῦ Καρτεσίου δὲν παραδίνει εὐκόλα τὰ μυστικά του.

Ἡ μοναδικὴ αὐθεντικὴ πηγή ποὺ μᾶς δίνει πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τοῦ Καρτεσίου εἶναι οἱ ἀνακοινώσεις ποὺ ἔχει ἐγκατασπεῖρει στὸ «Λόγο περὶ μεθόδου» τὸν ἐκδεδωμένο στὰ 1637, ὅταν πιά ὁ φιλόσοφος ἦταν στὴν ὄριμη ἡλικία τῶν 41 ἐτῶν. Τὸ πρῶτο μέρος τοῦ συγγράμματος ποὺ ἀναφέραμε ἔχει διατεθῆ γιὰ νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐξιστόρηση τῶν πρῶτων σπουδῶν ποὺ ἔκαμε ὁ Καρτέσιος στὸ κολλέγιο. Προλογίζοντας τὴ διήγηση μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὅτι τὸ σύγγραμμα ποὺ παρουσιάζει μᾶς τὸ δίνει ὡσάν μιὰ «ἱστορία ἢ ἀν ἀγαπᾶτε ὡσάν ἕνα μῦθος» — *Comme une historie, ou, si vous l'aimez mieux, que comme une fable.* (*Discours de la Méthode*, ἑλλην. ἔκδοσ. Χ. Χρησιδῆ σελ. 8—9). Τὸ σημαντικώτερο αὐτοβιογραφικὸ σημεῖο ποὺ μᾶς παρέχει ἡ ἀνακοίνωση αὐτὴ τὸ συναντοῦμε στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους. «Ὅταν», ἐξομολογεῖται ὁ Καρτέσιος, «ἡ ἡλικία μου μοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἀπαλλαγῶ ἀπὸ τὴν ὑποταγὴ στοὺς παιδαγωγοὺς μου, ἄφησα ὀλοκληρωτικὰ τὴ σπουδὴ τῶν γραμμάτων. Καὶ ἔχοντας ἀποφασίσει νὰ μὴ ἀναζητήσω ἄλλη ἐπιστήμη ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνη ποὺ θὰ ἤμπο-

ροῦσε νὰ ἀνακαλυφθῆ μέσα στὸν ἑαυτό μου, ἢ ἐπίσης μέσα στὸ μεγάλο βιβλίο τοῦ κόσμου, ἐχρησιμοποίησα τὴν ὑπόλοιπη νεότητά μου γιὰ νὰ ταξιδεύω, νὰ βλέπω (βασιλικές) αὐλές καὶ στρατοὺς καὶ νὰ ἔχω σχέσεις μὲ ἀνθρώπους διαφόρων ἰδιοσυγκρασιῶν καὶ καταστάσεων». (Τὸ αὐτὸ βιβλ. σελ. 14-15). Ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς παιδαγωγοὺς δὲν σημαίνει μόνο τὴν ἀποφοίτηση τοῦ φιλοσόφου μᾶς ἀπὸ τὸ κολλέγιο ποὺ πρέπει νὰ ἔγινε κατὰ τὸ 1614 Ἀναφέρεται ἀκόμη καὶ στὴν περάτωση τῶν διαιτητικῶν σπουδῶν του στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ποατιέ. Τὸ σχετικὸ πτυχίο τὸ εἶχε πάρει στὶς 10 Νοεμβρίου 1616. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ ὅσα ὁ ἴδιος ἀνακοινῶνει, ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἀληθινὴ ἐπιστήμη εἶναι ἐκείνη ποὺ ἠμποροῦμε νὰ ἀνακαλύψουμε ὅταν στραφοῦμε πρὸς τὰ μέσα, ἢ ὅταν στρέψωμε τὴ ματιὰ της στὸ μεγάλο βιβλίο τοῦ κόσμου, τοῦ εἶχε γίνῃ συνειδητὴ ὡς ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῆς ὄλης συμπεριφορᾶς του στὸ 1616 ὅταν ἦταν εἴκοσι ἐτῶν.

Οἱ μελετητὲς τῆς ζωῆς τοῦ Καρτεσίου δὲν εἰδείξαν καμμιά δυσκολία γιὰ νὰ δεχτοῦν αὐτὴ του τὴν ἀνακοίνωση. Ἔως τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ αἰῶνος μᾶς ἡ καρτεσιανὴ ἔρευνα δὲν εἶχε διατυπώσῃ καμμίαν ὑπόφια ἢ τουλάχιστον ἀπορία. Κανεὶς δὲν ἔθεσε τὸ ἐρώτημα, ἀν ἦταν πιθανὸ ὁ φιλόσοφος μᾶς στὰ εἴκοσι του χρόνια νὰ εἶχε συλλάβῃ τὴν ἰδέα γιὰ τὴν οἰκοδόμησι μιᾶς γενικώτατης ἐπιστήμης, ποὺ θὰ εἶχε τὶς ρίζες της στὴ στροφή τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὸν ἑαυτό του καὶ στὸν κόσμον καταφρονῶντας τὴν ἕως τότε γνωστὴ βιβλιακὴ σοφία; Ὅλοι ἐπίστευαν ὅτι ἡ σχεδιασμένη μὲ τέτιαν εὐρύτητα γενικὴ μάθηση εἶχε παρουσιασθῇ στὸ πνεῦμα τοῦ Καρτεσίου, πρὶν αὐτὸς φθάσῃ στὶς μεγαλοφυεῖς γεωμετρικὲς του ἀνακαλύψεις. Ἡ καταθλιπτικὴ ἐπιβολὴ τῶν πνευματικῶν του ἀνακαλύψεων ἐδέσμευσε τὴν κίνηση τῆς σκέψεως τῶν ἐρευνητῶν τῆς ζωῆς του καὶ ἔτσι ὅλοι τους δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ θέσουν παρόμοια ἀπορητικὰ ἐρωτήματα.

Ἡ ἀνάπτυξη τῶν μεθόδων τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, ποὺ ἄρχισε νὰ σημειώνεται ἀπὸ τὴ δευτέρη δεκαετία τοῦ αἰῶνος μᾶς, δὲν ἠμποροῦσε νὰ μὴ ἐκηρεάσῃ καὶ τὴν

καρτεσιανὴ ἔρευνα. Οἱ μελετητὲς τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος ἀρχίσαν νὰ ζητοῦν κάποιαν εἰσοδὸν μέσα στὰ βαθύτερα ψυχικὰ στρώματα τῶν μεγάλων προσωπικοτήτων. Μιὰ ἀναπαράσταση τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Καρτεσίου στηριγμένη στὶς αὐτοβιογραφικὲς πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει ὁ «Λόγος περὶ μεθόδου» δὲν ἦταν πιά ἱκανοποιητικὴ. Ἡ ἔρευνα θέλησε νὰ προχωρήσῃ στὸν προσδιορισμὸ τῆς ἱστορικότητος τῶν αὐτοβιογραφικῶν αὐτῶν εἰδησεῶν, παραβάλλοντάς τες μὲ τὶς ἐπιστολὰς ποὺ μᾶς ἄφηκε ὁ Καρτέσιος καὶ μὲ ἄλλες πληροφορίες ἀναφερόμενες στὴ νεανικὴ του ἡλικία. Ἔτσι βλέπομε νὰ κλονίζεται κάπως ἡ πίστη, ὅτι οἱ ἀνακοινώσεις τοῦ Καρτεσίου οἱ περιεχόμενες στὸ σύγγραμμα ποὺ ἀναφέραμε μᾶς ἔδιναν πιστὴ ἐξιστόρηση τῶν σχεδίων καὶ προθέσεων ποὺ εἶχε, ὅταν ἦταν στὴν ἡλικία τῶν εἴκοσι ἐτῶν. Ἐνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους σχολιαστὲς τῆς καρτεσιανῆς φιλοσοφίας, ὁ Gilson, στὰ σχόλια ποὺ ἔγραψε στὸ «Λόγος περὶ μεθόδου» παραδέχτηκε ὅτι στὴ διήγηση ποὺ μᾶς δίνει ὁ Καρτέσιος ἔχουν εἰσχωρήσει ἀλλοιώσεις, ὀφειλόμενες στὴ χρονικὴ ἀπόσταση τῆς γραπτῆς τῶν διατυπώσεως. Ἀλλὰ τὸ συνολικὸ περιεχόμενον πρέπει, εἶπε, νὰ τὸ ἀναγνωρίσωμε γιὰ ἀληθινὸ. Διαφωνώντας πρὸς αὐτὸν ὁ G. Cantecor ὑπεστήριξε μὲ τόλμη ὅτι ἡ διήγηση ποὺ περιέχεται στὸ «Λόγος περὶ μεθόδου» δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα. Χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ ὁ Καρτέσιος μᾶς ἀπατᾷ σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορικὴ σειρὰ τῶν φιλοσοφικῶν του ἐνασχολήσεων καὶ σχετικὰ μὲ τὴν γένεση καὶ τὴν διαδοχικὴ ταξιδίεση τῶν διαφόρων στοιχείων τοῦ ἔργου του. Τὶς σχετικὲς μὲ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀντιλήψεις τοῦ ὁ Cantecor ἀνεκοίνωσε τὸ 1923 μὲ ἕνα ἄρθρο του ποὺ ἐδημοσιεύθηκε στὸ τεῦχος τοῦ Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου τῆς Revue Philosophique. Ἀργότερα ἐδημοσίευσε σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιον θέμα ἕνα μεγάλο ἄρθρο στὴν ἐπιθεώρηση τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας «Revue d'Histoire de la Philosophie», στὰ τεύχη 1-4 τοῦ 1930 μὲ τὸν τίτλο Études cartésiennes. L'oisive adolescence de Descartes (Καρτεσιανὲς μελέτες. Ἡ νωθρὰ νεότης τοῦ Καρτεσίου). Ἡ θέσις ποὺ θέλησε νὰ ἀποδείξῃ ὁ Cantecor εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ὁ Καρτέσιος μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει στὸ «Λόγος περὶ μεθόδου» μᾶς λέει ὅτι, ὅταν ἐπεράτωσε τὶς σπουδὲς του ἀισθάνθηκε ὅτι τοῦ ἔλειπε ἡ κατοχὴ μιᾶς ἀσφαλούς ἐπιστήμης ἐπάνω στὴν ὁποία θὰ ἔμπορουσε νὰ στηρίξῃ τὴ ζωὴ του. Μὴ εὐρίσκοντας αὐτὴ τὴν ἐπιστήμη στὰ βιβλία ἀπεφάσισε νὰ τὴν ἀναζητήσῃ μέσα στὸν ἑαυτὸ του. Ἐπιδιώκοντας νὰ ἀνακαλύψῃ αὐτὴ τὴ γενικὴ ἐπιστήμη ἀνεκάλυψε τὴ δική του τὴ μέθοδο, καὶ μετερρῦθμισε τὰ μαθηματικά, τὴ μεταφυσικὴ καὶ τὶς ὑπόλοιπες ἐπιστήμες. Ὁ Cantecor ἀμφισβητώντας τὴν ἱστορικότητα τῶν αὐτοβιογραφικῶν αὐτῶν πληροφοριῶν, ἐκθέτει

τὰ πράγματα κατὰ διαφορετικὸ τρόπο. Στὴν ἀρχή, λέει, ὁ Καρτέσιος ἐργάζεται ὡς ἀνὴρ ἐρασιτέχνης καὶ ἀπασχολεῖται μὲ ποικιλώτατα θέματα, χωρὶς νὰ ἔχη καθορίσει ἕνα γενικὸ σχέδιο. Προχωρώντας ἐπραγματοποίησε σημαντικώτατες μαθηματικὲς ἀνακαλύψεις καὶ ἔφτασε νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν δική του τὴ γεωμετρία (ἀναλυτικὴ γεωμετρία). Ὡστε ἡ ἀνακάλυψη τῆς γεωμετρίας προηγείται στὴν ἱστορικὴ σειρὰ τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς του ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τῆς μεθόδου. Ἐχοντας ἐπιτελέσει τὶς ἀνακαλύψεις του στὴν περιοχὴ τῆς γεωμετρίας ἐζήτησε νὰ τὶς γενικοποιήσῃ καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἀπὸ τὴ γενίκευσή τους μιὰ μέθοδο ποὺ νὰ ἔμπορῃ νὰ ἀποτελέσῃ ὄργανο ἐρεύνης γιὰ ὅλα τὰ πράγματα. Τότε πιά κατέληξε στὴν ἀπόφαση, χρησιμοποιώντας τὴ μέθοδό του αὐτὴ, νὰ ἀναμορφώσῃ ὅλες τὶς ἐπιστήμες. Τὸ μεγάλο αὐτὸ σχέδιο ἀρχίζει νὰ ξεκαθαρίζεται μέσα στὸ πνεῦμα τοῦ φιλοσόφου, ὅταν αὐτὸς πιά εἶταν φτασμένος στὴν ἡλικία τῶν τριάντα ἢ τριανταπέντε ἐτῶν. Ἡ τοποθέτηση τοῦ σχεδίου στὸ τέρμα τῆς ἐφηβικῆς του ἡλικίας, ὅπως γίνεται στὸ «Λόγος περὶ μεθόδου», εἶναι μιὰ ἀλλοίωση τῆς ἱστορικῆς σειρᾶς ποὺ τὴν κάνει ὁ Καρτέσιος τοποθετώντας στὴν ἀρχὴ τῶν ἐρευνῶν του κάτι ποὺ ἦρθε ἀργότερα.

Γιὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀληθινότητα τῶν διαπιστώσεων τοῦ ὁ Cantecor φυσικὸ ἦταν νὰ καταφύγῃ στὶς ἐπιστολὰς ποὺ ἄφησε ὁ φιλόσοφος καὶ στὶς συναφεῖς μαρτυρίες τῶν συγχρόνων του. Ἀναγκάζεται ἔτσι νὰ προχωρήσῃ σὲ μιὰ ψυχογραφία μὲ τὴν ἐννοια ποὺ τῆς ἔδινε ὁ Sainte-Beuve συνιστώντας νὰ μποῦμε μέσα στὸ σύγγραφέα, νὰ ἐγκαθιδρυθοῦμε ἐκεῖ καὶ νὰ τὸν ἀναδημιουργήσωμε στὶς διάφορές του ἀπόψεις «Entrer en son auteur, s'y installer et le produire en ses aspects divers». Τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ψυχογραφίας εἶναι ἀρκετὰ σημαντικὰ καὶ ἀξίζει τὸν κόπο νὰ τὰ παραθέσωμε.

Σὲ ἐπιστολὰς ποὺ ἔγραψεν ὁ ἴδιος ὁ Καρτέσιος κατὰ τὸ 1618 καὶ 1619 στὸ φίλο του Beeckmann δίνει στὸν ἑαυτὸ του τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ «flâneur» καὶ «lambin», τοῦ ἀνθρώπου δηλαδὴ ποὺ τριγυρίζει ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ χάνοντας τὸν καιρὸ του καὶ ποὺ ἐνεργεῖ μὲ νωχέλεια. Σηκώνεται ἀπὸ τὸ κρεβάτι του σχεδὸν τὸ μεσημέρι καὶ κατακλίνεται νωρίς. Ὀνειροπολεῖ καὶ σκέπτεται ξαπλωμένος. Ἐπιδίδεται σὲ ποικιλώτατες ἀσχολίες. Στὴν Ὀλλανδία ποὺ μένει ἀπὸ τὰ 1618, ἔχοντας καταταγῆ ἐθελοντῆς στὰ Ὀλλανδικὰ στρατεύματα, ἀσχολεῖται νὰ μάθῃ τὴ φλαμανδικὴ διάλεκτο καὶ καταγίνεται μὲ τὴν στρατιωτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴν ὀχυρωματικὴ. Ὀλόκληρους μῆνες δὲν ρίχνει οὔτε μιὰ ματιὰ στὰ χαρτιά του. Ἐργάζεται μὲ διαλείψεις. Ἡ προσφιλέστερή του ἀπασχόληση εἶναι νὰ λύσῃ δύσκολα μαθηματικὰ προβλήματα. Ἡ ψυχικὴ του

διάθεση τὸν ὠθεῖ πρὸς τὴν ὄνειροπόληση ὄχι ὁμῶς πρὸς τὸ συναισθηματισμό. Ἄγαποῦσε νὰ διαβάζη περιπετειώδη μυθιστορήματα. Ὁ ἴδιος ὁμῶς δὲν παίρνει μέρος στὴν πραγματικὴ ζωὴ. Ἀποφεύγει τὰ συνδεθῆ στενά μὲ τοὺς ἄλλους. Μὲ τοὺς δικούς του βλέπεται πολὺ ἀραιά, δύο ἢ τρεῖς φορές σὲ 20 χρόνια. Κάποια θέση εἶχε στὴν καρδιά του ἡ γυναῖκα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς φί-

λους στρατοῦς, ἀξιοθέατα πράγματα. Εἶναι αἰσθητὴ ἡ ὑπαρξὴ μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ τῆς ἐπιθυμίας γιὰ «θεωρία» ὅπως τὴν ἐννοοῦσαν οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες. Συνδυάζεται αὐτὸς ὁ πόθος τοῦ μὲ τὴν ἐκζήτηση τῆς «ἐλευθερίας». Ὁ Καρτέσιος ἤθελε νὰ εἶναι ἀπὸ κάθε ἀποψη ἐλεύθερος. Γι' αὐτὸ δὲν θέλει νὰ συνδεθῆ μὲ κανένα, φεύγει ἀπὸ τὴν πατρίδα του σὲ ξένες χώρες, ταξιδεύει

ΚΑΡΤΕΣΙΟΣ

(1596 - 1650)

[Κατὰ τὸ πρωτότυπο τοῦ Hals]

λους του δὲν ἦταν σταθερός. Στὸ φίλο του Beesckmann, αὐτὸν ποὺ τὸν εἶχε βοηθήσει νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπίγνωση τῆς ἀληθινῆς του ἀποστολῆς, δὲν ἔμεινε πιστός. Τὸν κατέχει ἀκόμα μιὰ τάση νὰ ἀποκρῶπῃ τὴν προσωπικότητά του. Εἶχε ἐκδηλώσει τὴν ἐπιθυμία νὰ ἐκδώσῃ τὰ πρῶτα του ἔργα μὲ ψευδώνυμο. Θετικὰ γνωρίσματα τοῦ πνεύματός του ἦταν ὁ πόθος του νὰ ἰδῆ ξένους τόπους, μεγά-

γιὰ νὰ εἶναι ἐλεύθερος καὶ γιὰ νὰ ἡμπορῆ νὰ «θεωρῆ». Στὸ δράμα τῆς ζωῆς θέλει νὰ παραστέκεται παίρνοντας ὄχι ἐνεργητικὸ μέρος, ἀλλὰ κρατώντας τὸ ρόλο τοῦ θεατοῦ. Μέσα στὸ πνεῦμα του διαδραματίζεται ἕνα διπλὸ παιγνίδι. Τὸ παιγνίδι τῶν ὄνειροπολήσεων ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐνασχολήσεων ἀπὸ τὸ ἄλλο. Αὐτὸς ποὺ ἐμελλε νὰ γίνῃ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ

ρισιοναλισμοῦ ἔχει μυστικά βιώματα καὶ πιστεύει προληπτικά στὴ σύμπτωση ἡμερομηνιών. Ἡ 10ῃ Νοεμβρίου εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ γι' αὐτὸν ἡμερομηνία. Στις 10 Νοεμβρίου 1616 ἐπῆρε, ὅπως ἀναφέραμε στὰ προηγούμενα, τὸ πτυχίον τῆς νομικῆς ἀπὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ποατιέ. Στις 10 Νοεμβρίου τοῦ 1518 γνωρίζεται μὲ τὸν Beesckmann στὴν Ὀλλανδία. Τὴ νύχτα τῆς 10ῆς πρὸς τὴν 11ῃ Νοεμβρίου 1619 βλέπει κατὰ σειρά τρία διαδοχικὰ ὄνειρα σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ τῆς ζωῆς του, καὶ ἀποφασίζει νὰ τὴν ἀφιερῶσιν γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐπιστήμης. Στις 11 Νοεμβρίου 1620, καθὼς ὁ ἴδιος ἔχει σημειώσει σὲ κάποιο περιθώριον βιβλίου, «ἄρχισε νὰ σκέπτεται γιὰ τὰ θεμέλια μιᾶς θαυμαστῆς ἐφευρέσεως». Ὅλα αὐτὰ φανερῶνουν τὴν ὑπάρξιν μιᾶς βαθύτατης ἀνησυχίας μέσα στὴν ψυχὴ του. Κάτι ἀναζητεῖ χωρὶς νὰ ἠμπορῇ νὰ τὸ εὑρῇ.

Μέσα ἀπ' αὐτὸ τὸν ἄτακτο ἐρασιτεχνισμόν εὗρηκε ὁ Καρτέσιος τὸ δρόμον του. Ἐκεῖνος ποῦ τοῦ ἐστάθη ὁδηγὸς ἦταν, ὅπως ἐσημειώσαμε στὰ προηγούμενα, ὁ Isaac Beesckmann μεγαλύτερός του κατὰ 8 χρόνια. Μαζὶ μ' αὐτόν, ποῦ ἦταν τότε διδάκτωρ τῆς Ἰατρικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Caen ἐπεδόθηκε στὴ λύσιν δυσκόλων μαθηματικῶν προβλημάτων σχετικῶν μὲ ζητήματα τῆς θεωρητικῆς φυσικῆς. Στὰ 1619 κατατάσσεται ὁ Καρτέσιος στὰ στρατεύματα τοῦ Μαξιμιλιανοῦ τῆς Βαυαρίας καὶ εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρασταθῇ στὴ στέψιν τοῦ Φερδινάνδου ποῦ ἔγινε στὴ Φραγκφούρτη. Ὑπηρετώντας στὰ ἐθελοντικὰ στρατεύματα καὶ διαμένοντας σὲ κάποιο γερμανικὸ χωριὸν εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπινοήσῃ κατὰ τὴν νύκτα τῆς 11 Νοεμβρίου 1620 ὅπως ἐσημειώσαμε στὰ προηγούμενα «τὸ θεμέλιον μιᾶς θαυμαστῆς ἐφευρέσεως». Μήπως λοιπὸν κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνη εἶχε συλλάβει τὸ πνεῦμα τοῦ τό σχεδίου τῆς γενικῆς ἐπιστήμης ποῦ θὰ ἀναπτύξῃ ἀργότερα; Ἐνα τέτιον ἐρώτημα ἐτέθηκε ἀπὸ πολλοὺς σχολιαστὰς τῶν ἔργων του. Δὲν φαίνεται ὁμοίως πιθανὸν ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς γενικῆς ἐπιστήμης. Πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ θαυμαστὴ ἐκείνη ἐφεύρεσις ἀναφέρονταν στὴν τελειοποίησιν τῶν τηλεσκοπίων. Οὔτε εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ μεγαλεπήβολον σχέδιον τῆς ἀναμορφώσεως τῶν ἐπιστημῶν τὸ συνέλαβε ὁ Καρτέσιος κατὰ τὴν νύκτα τῆς 10-11 Νοεμβρίου 1619, ὅταν εἶδε τὰ τρία διαδοχικὰ ὄνειρα. Τότε, ἔχοντας ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὶς συζητήσεις μὲ τὸν Beesckmann, εἶχεν ἔρθῃ σὲ ἐπίγνωσιν τῆς ἐπιστημονικῆς του ἀποστολῆς. Τὸ βίωμα ἐκεῖνο ἐμαρτυροῦσε γιὰ τοὺς βαθύτερους καὶ ὑποσυνείδητους πόθους του. Δὲν μᾶς βεβαιώνει καθόλου γιὰ τὴν σύλληψιν τοῦ πρώτου σχεδιάσματος γιὰ τὴν θεμελίωσιν τῆς νέας ἐπιστήμης. Ὅτι δὲν πρόκειται γι' αὐτὸ μᾶς τὸ πιστοποιεῖ ἡ πορεία τῆς ζωῆς του. Καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ἡμερομηνίας ἐξα-

κολουθεῖ ὁ Καρτέσιος τὶς ἀναζητήσεις του. Ἡ ἀβεβαιότης αὐτὴ διαρκεῖ ἕως τὰ 30 χρόνια τῆς ζωῆς του. Σημεῖον ποῦ μαρτυρεῖ ὅτι ἀρχίζει πιά ὁ φιλόσοφος μᾶς νὰ σταθεροποιῇ τὴν κατεύθυνσιν τῶν ἀναζητήσεών του εἶναι ἡ συγγραφὴ τῶν «Κανόνων—Regulae» ποῦ εἶχε συντελεσθῆ πρὸ τοῦ 1628.

Τὰ συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦ Captecor μᾶς παρέχουν τὴν εὐκολίαν νὰ ἴδωμεν καλύτερα τὸ ὅλον ἔργον τοῦ Καρτεσίου. Ἐπηρεασμένοι οἱ ἐρευνητὰς προτύτερα ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποῦ μᾶς δίνει ὁ «Λόγος περὶ μεθόδου» ἔπαιρναν τὸν Καρτέσιον ὡσανὺ νὰ ἦταν ἕνας αὐτοδίδακτος. Δὲν κατῶρθωναν νὰ διακρίνουν, ὅτι στὴ συνολικὴ συστηματικὴ σύνθεσιν ποῦ παρουσίασε ὁ ἀνακαινιστὴς τῆς νεώτερης φιλοσοφίας, εἶχε συμπεριλάβει καὶ πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸν σχολαστικισμόν καὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του. Ἡ ἱστορικὴ ἐρευνα ἀνεκάλυψε ὅτι ὁ Καρτέσιος εἶχε κάμει καλὰς σπουδὰς στὸ κολλέγιον de la Flèche. Ἐνα μεγάλο ποσὸν ἀπὸ γνώσεις ποῦ ἔδινε ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία τὸ εἶχε ἀποκτήσει στὸν καιρὸν τῆς μαθητείας του. Τὸ κολλέγιον τὸ διηύθυναν οἱ Ἰησοῦίτες. Τὸ πρόγραμμα τῶν τριῶν ἀνωτέρων τάξεων ἦταν ἀφιερῶμένο σὲ φιλοσοφικὰς σπουδὰς βασιζόμενες σὲ ἀριστοτελικὰ συγγράμματα. Στὸ πρῶτον ἔτος τῆς βάσεως τῆς διδασκαλίας τὴν ἀποτελοῦσε τὸ ἀριστοτελικὸν «Ὀργανον», στὸ δεύτερον ἔτος τὰ «Φυσικὰ» καὶ στὸ τρίτον τὰ «Μετὰ τὰ φυσικὰ» καὶ τὸ «Περὶ ψυχῆς». Τὸ πρόγραμμα τοῦ κολλεγίου περιελάμβανε ἀκόμη τὴν διδασκαλίαν τῆς εὐκλείδειου γεωμετρίας καὶ τῆς ἀλγέβρας. Ἡ κλίσις τοῦ Καρτεσίου ἦταν νὰ λύνη ὁ ἴδιος δύσκολα προβλήματα. Ἦταν ἐξ ἀρχῆς πνεῦμα ποῦ ἀγαποῦσε τὴν δημιουργικὴν καὶ αὐτοτελεῆ ἐρευναν. Ἡ ἐπιτυχία του κατὰ τὴν λύσιν δυσκόλων προβλημάτων τοῦ εἶχε δώσει μιὰ δικαιολογημένη αὐτοπεποίθησιν ποῦ τὸν ἔκανε νὰ καταφρονῇ τὶς ἀπὸ τὰ βιβλία ἀντλημένους γνώσεις. Τὸν ἐνδιέφερε ὄχι ἡ γνώσις ἀλλὰ ἡ ἐρευνα. Καθετὶ ποῦ ἦταν γνωστὸν δὲν εἶχε γι' αὐτόν πρωτεύουσα σημασίαν. Ἡ ἀποτροπὴ τοῦ ὄντος αὐτοῦ σὲ ὅ,τι εἶχε ἕως τότε ἀνακαλυφθῆ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ἐχρησιμοποίησε τὰ ἐγνωσμένα. Θὰ ἦταν λοιπὸν λάθος νὰ νομίσωμε, ὅτι ἡ ὑποτιμητικὴ του διάθεσις γιὰ τὶς ἕως τότε γνωστὰς ἐπιστημονικὰς προτάσεις, ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸ ὀλοκληρωτικὸν τοὺς παραμέρισμα.

Ἡ ψυχογραφικὴ σπουδὴ εἰδείξε σχετικὰ μὲ τὸν Καρτέσιον ὅτι καταφρονοῦσε πάντοτε τοὺς συγχρόνους του. Ὅταν εὗρισκε στὰ βιβλία ἐνὸς ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του τὶς ἴδιες ἀνακαλύψεις ποῦ εἶχε κάμει ὁ ἴδιος, διατυπωμένους ὅμως κατ' ἄλλον τρόπον, δὲν ἦταν καθόλου πρόθυμος νὰ τὶς ἐκτιμῆσῃ. Ἡ αὐτοπεποίθησις του ἦταν τόσο μεγάλη, ὥστε σχεδὸν ἔφτανε στὰ ὄρια τῆς αὐτοφιλίας. Ἦταν πολὺ εὐαίσθητος σὲ παρατηρήσεις ποῦ ἐξέφραζε σχετικὰ μὲ τὰ ἔργα του

ἡ κριτικὴ. Δὲν ἦταν πρόθυμος νὰ ἀναγνωρίσει, ὅσο ἔπρεπε, τὴ συμβολὴ ποὺ εἶχε προσφέρει πρὶν ἀπ' αὐτόν ὁ Ὑιέτε γιὰ τὴν τελειοποίηση τῆς ἀλγέβρας. Οὔτε ἐξετίμησε στὸ βαθμὸ ποὺ ἔπρεπε τὶς ἀνακαλύψεις τοῦ Fermat καὶ τοῦ Pascal. Ἐμοιάζει νὰ εἶναι «ἐνας κυνηγὸς τῶν ἀληθειῶν, ποὺ δὲν τὸν ἐνδιαφέρει καὶ πολὺ τὸ θῆραμα καὶ ποὺ δὲν τὸ ἀγοράζει ποτέ ἀπὸ τὶς προθήκες τῆς ἀγορᾶς». Ἀποκρούει κάθε ἀνακάλυψη ποὺ δὲν ἔχει κάμει ὁ ἴδιος.

Στηριζόμενοι στὰ προηγούμενα ἔχομε τὸ δικαίωμα νὰ μὴ ἐρμηνεύσουμε κατὰ λέξη ὅσα μᾶς γράφει στὸ «Λόγο περὶ μεθόδου». Τοποθετημένος στὸ 41 ἔτος τῆς ζωῆς του εἶδε ὁ Καρτέσιος μὲ ἄλλο μάτι τὶς ἀναζητήσεις τῆς ἡλικίας του τῶν 20 καὶ 23 ἐτῶν. Κάτι ποὺ ἐγεννήθηκε ὕστερα τὸ ἔρριξεν ἀναδρομικὰ πρὸς τὰ πίσω. Τὸ «τῆ γενέσει ὕστερον» τὸ ἀλλοίωσε ριζικὰ θεωρώντας τὸ ὡς τὸ «τῆ φύσει πρότερον», ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀριστοτέλης. Δὲν ξέρομε ἂν ἡ ἀλλοίωση αὐτὴ εἶνε κάπως ἀσυνείδητα, ἂν εἶνε ἀπὸ τὴ βαθεῖα παρόρμηση μιᾶς γόνιμης καὶ δημιουργικῆς φυσικῆς ἰδιοσυγγραφίας. Μέσα στὴ φύση ὑπάρχει, εἶπεν ὁ Ἡράκλειτος, μιὰ τάση γιὰ ἀπόκρυψη. «Ἡ φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ». Δημιουργία εἶναι στὴν οὐσία τῆς μιᾶς ἀλλοίωσης τοῦ παραδεδομένου. Ὁ δημιουργὸς δίνει ἄλλη διάταξη σὲ ἐκεῖνο ποὺ ὑπῆρχε ἕως τὴν ἐποχὴ του. Στὴν ἱστορικὴ ροὴ παρουσιάζεται καὶ μιὰ δημιουργία ποὺ θὰ εἶχαμε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε «ἀναδρομική». Θεωρώντας ὁ δημιουργικὸς ἱστορικὸς ἕνα περασμένο γεγονός δὲν τὸ ἀναπαριστᾷ μόνο ἀλλὰ καὶ τὸ ἀναδημιουργεῖ. Ἡ ἀναδημιουργία αὐτὴ ἔχει τὸ νόημα, ὅτι δίνει στὸ ἱστορικὸ ὑλικὸ τὸ ἀπολιθωμένο καὶ ἀμετακίνητο ἕνα βαθύτερο νόημα ποὺ τὸ ἀνακαινίζει καὶ τὸ ζωοποιεῖ. Δὲν ἔχομε τάχα τὸ δικαίωμα νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἡ ματιὰ τοῦ Καρτεσίου παίρνοντας ὡς θέμα τῆς τὸ ἴδιο τὸ παρελθόν τῆς τὸ εἶδε δημιουργικὰ; Δὲν εἶναι ἴσως μιὰ σχετικὴ ἐνδειξη ποὺ ὑποστηρίζει τὴν ἀποψή μας τὸ ὅτι στὸ «Λόγο περὶ μεθόδου» μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφός μας, ὅτι παρουσιάζει τὸ σύγγραμμά του «ὡς ἂν ἱστορία ἢ ὡς ἂν μῦθο-*comme une histoire ou... comme une fable*»; Νὰ δώσουμε ἐμεῖς, ἐλάχιστα πνεύματα, ἀπέναντι στοὺς κολοσσούς τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως, μιὰ τελειωτικὴ ἀπάντηση σχετικὰ μὲ τὸ τιθέμενο πρόβλημα θὰ ἦταν ἀλαζονεία καὶ αὐθάδεια. Διατυπώνομε ἀπλῶς μιὰ ἀπορία ποὺ ἡ ἐπεξεργασία τῆς ἡμπορεῖ νὰ μᾶς εὐκολύνῃ νὰ εἰσδύσασθε, ὅσο γίνεται περισσότερο, στὸ ἐσωτερικὸ βάθος ἑνὸς τόσο δημιουργικοῦ πνεύματος.

Οἱ διαπιστώσεις ποὺ ἐκάμαμε στὰ προηγούμενα μᾶς εὐκολύνουν γιὰ μιὰ ἀκριβέστερη παρακολούθηση τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τῶν στοχασμῶν τοῦ Καρτεσίου. Στὰ 1618 φεύγει ἀπὸ τὴν πατρίδα του ποὺ τὴν

ἐσπάρασσαν κομματικὲς ἔριδες, γιὰ νὰ ἰδῆ τὸν κόσμο. Τὸ Νοέμβριο τοῦ αὐτοῦ ἔτους γνωρίζεται μὲ τὸν Beekmann καὶ οἱ σχέσεις του μ' αὐτόν τὸν κάνουν νὰ ξαναγυρίσῃ στὴ μελέτη τῶν μαθηματικῶν. Σὲ ἐπιστολὴ ποὺ τοῦ γράφει στὶς 23 Ἀπριλίου 1619 τὸν εὐχαριστεῖ γιὰ τὸν ἐξαναγύρισε στὴ σπουδὴ τῶν ἐπιστημῶν «*Tu revera solus es qui desidiosum excitasti, iam e memoria pene elapsam eruditionem revocasti et a seriis occupationibus aberrans ingenium ad meliora reduxisti*»: Σὺ μόνος εἶσαι ποὺ ἐμένα εὐρισκόμενο σὲ νωθρότητα μὲ ἔκαμες νὰ ἀφυπνισθῶ, τὴν παιδεία ποὺ εἶχε ξεγλυστρήσει σχεδὸν ἀπὸ τὴ μνήμη μου τὴν ἀνεκάλεσες καὶ τὸ πνεῦμα μου ποὺ εἶχε πλανηθῆ μακριὰ ἀπὸ τὶς σοβαρὲς ἐνασχολήσεις τὸ ὠδήγησες ξανά στὸ καλύτερο. Ὁ Καρτέσιος ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Beekmann τὸν ἀπέσπασε ἀπὸ ἐνασχολήσεις ποὺ δὲν ἦταν σοβαρὲς. Σὲ προγενέστερη ἐπιστολὴ του 24 Ἰανουαρίου 1619 καθορίζει τί εἶδους ἦταν οἱ ἀσχολίες ἀπὸ τὶς ὁποῖες τὸν ἀπετράβηξεν ὁ φίλος του. «*Neque me tamen ita desidiosum existimes ut plane tempus inutiliter conteram... sed in rebus quas ingenium tuum... ex edito scientiarum coelo despiciet: nempe in pictura, architectura militari et praecipuo sermone belgico*»: Οὔτε νὰ μὲ θεωρήσῃ τόσο νωθρόν ὥστε ὀλοκληρωτικὰ νὰ κατατρίβω τὸ χρόνο μου χωρὶς ὠφέλεια... Ἀλλὰ ἀσχολοῦμαι μὲ πράγματα ποὺ τὸ πνεῦμα σου, ἀντικρύζοντάς τα ἀπὸ τὸν ὑψηλὸ τῶν ἐπιστημῶν τόπο, θὰ τὰ καταφρονήσῃ. Δηλαδή μὲ τὴ ζωγραφικὴ καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τὴ στρατιωτικὴ καὶ κυρίως μὲ τὴ βελγικὴ γλῶσσα. Λέγοντας ὁ Καρτέσιος «ζωγραφικὴ στρατιωτικὴ» ἐννοεῖ τὴ σχεδίαση στρατιωτικῶν οἰκοδομημάτων καὶ ὀχυρώσεων.

Εἶναι φανερό ὅτι ἀφίνοντας πίσω του τὰ σχολεῖα ὁ Καρτέσιος στὰ 1618 γιὰ νὰ ἰδῆ τὸν κόσμο εἶχε στὴν ἀρχὴ ἐπιδοθῆ σὲ ἀσχολίες πρακτικὲς. Ἀνάμεσα δὲ μὲς σ' αὐτὲς ἦταν καὶ μαθηματικὰ προβλήματα «περιγραφικῆς γεωμετρίας» ὅπως θὰ ἐλέγαμε στὴ σύγχρονη ἐπιστημολογικὴ διάλεκτο. Στὰ 1619 μὲ τὴ γνωριμιά τοῦ Beekmann ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος ὅτι ξαναγυρίζει στὴν παιδεία «*eruditionum*», ποὺ σχεδὸν τοῦ εἶχε ξεγλυστρήσει ἀπὸ τὴ μνήμη «*e memoria elapsam*». Τοῦτο σημαίνει ἐπιστροφή στὶς μαθηματικὲς ἐνασχολήσεις, γιὰ τὶς ὁποῖες τὸν εἶχε καταστήσει ἱκανὸν ἢ μαθητεία του στὸ κολλέγιο. Δὲν διαπιστώνεται λοιπὸν ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ 1619 ὅτι εἶχε προχωρήσει ἀπὸ τότε σὲ ἀνατρεπτικὸ ἔλεγχο ὄλων του τῶν γνώσεων, ὅπως θὰ μᾶς εἶπῃ στὰ 1637 γράφοντας τὸ «Λόγο περὶ μεθόδου». Βεβαιώνεται μιὰ ἐπάνοδο στὴν παιδεία ποὺ κατεῖχε προτύτερα. Ἡ γνωριμιά του μὲ τὸν Beekmann τοῦ ἀνοίξε τὸ δρόμο γιὰ νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὴ μαθηματικὴ διερεύνηση τῶν φυσικῶν προβλημάτων καὶ τὰ δνεира τῆς νύ

χτας 10—11 Νοεμβρίου 1619 καθώρισαν γενικά τὸ δρόμο ποὺ θὰ ἔπαιρνε, δὲν τοῦ ἀπεκάλυψαν ὁμῶς καὶ τὴν περιπόθητη μέθοδο. Γιὰ νὰ φτάσῃ ἕως ἐκεῖ ἐπέρασε ἀπὸ μακροχρόνιο στάδιο ἀναζητήσεων.

Ἡ ἐποχὴ τῆς πρώτης γονιμότητος γιὰ τὸν Καρτέσιο φαίνεται νὰ πέφτῃ ἀνάμεσα στὰ χρόνια 1625—1628. Τότε εἶναι ποὺ γράφει τὴν πραγματεία τοῦ «Regulae ad directionem ingenii». Κανόνες γιὰ τὴν διεύθυνση τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ στὴν ἐποχὴ αὐτὴ δὲν φαίνεται νὰ κατέχῃ ὀλοκληρωτικὰ τὴ μέθοδο. Φανερὴ εἶναι ἡ προσπάθειά του νὰ τὴν ἀνεύρῃ καὶ νὰ τὴν καθορίσῃ. Γι' αὐτὸ ἡ πραγματεία τοῦ αὐτοῦ δὲν ἐπερατώθηκε. Ἐνῶ ἐσχέδιαζε νὰ δώσῃ τριανταδύο κανόνες, ἔδωκε μόνο εἰκοσιένα. Τὸν ἴδιο καιρὸ φαίνεται νὰ γίνεται αἰσθητὴ ἡ ἐπίδραση τῆς περίφημης καρτεσιανῆς ἀμφιβολίας (le doute cartésien). Στις ἐπεξηγήσεις τοῦ 12ου κανόνα εὐρίσκομε τὸ ἀκόλουθο χωρίο «Si Socrate, dit qu' il doute de tout, il en resulte nécessairement qu' il comprend donc au moins ceci: qu' il doute. Ainsi, il sait donc que quelque chose peut être vrai ou faux»: Ἐὰν ὁ Σωκράτης λέῃ, ὅτι ἀμφισβᾶλλει περὶ ὅλων, ἀπ' αὐτὸ βγαίνει ἀναγκαστικὰ ὅτι καταλαβαίνει τουλάχιστο τοῦτο, ὅτι ἀμφισβᾶλλει. Ἔτσι, ξέρεῖ λοιπὸν ὅτι κάποιον πρᾶγμα πρέπει νὰ εἶναι ἀληθινὸ ἢ ψεύτικο (βλέπε Ἄπαντα Καρτεσίου ἔκδοσις Adam—Tannery X, 421). Λίγο πρὶν κατὰ γράφει ὁ Καρτέσιος «je suis, donc Dieu existe; et aussi, je comprends, donc j' ai un esprit distinct du corps»: Εἶμαι, λοιπὸν ὁ Θεὸς ὑπάρχει· ἐννοῶ, λοιπὸν ἔχω ἕνα πνεῦμα ξεχωριστὸ ἀπὸ τὸ σῶμα. Δὲν ἔχει ἀκόμη φτάσει στὸ Cogito ergo sum, ἀλλὰ εἶναι φανερό ὅτι κατευθύνεται πρὸς τὰ ἐκεῖ. Ἀλλὰ στὴν πορεία τοῦ αὐτοῦ ἔχει ὑπ' ὄψιν του καὶ τὴν παράδοσιν. Ἡ ἀμφιβολία τοῦ βέβαια εἶναι ἕνα προσωπικὸ τοῦ βίωμα, ποὺ εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ τὴν ἀδιάκοπη ἐρευνητικὴ του στήσι. Ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἐβασάνιζε ἦταν μήπως τὸν ἀπατούσε κατὰ τὴν ἀποδεικτικὴ διαδικασίαν ἢ ἀνάμνησιν. Στὴ μαθηματικὴ ἀπόδειξη χρησιμοποιεῖται ἡ «κατ' ἀνάμνησιν ἐνάργεια». Ἀλλὰ ποῖός θὰ ἠμποροῦσε νὰ μᾶς ἐγγυηθῆ γιὰ τὴν πιστότητά της; Παλαιόντας μὲ τὴν ἀμφιβολίαν ὁ Καρτέσιος ξαναγυρίζει σὲ παλαιὰς πηγὰς καὶ τελειωτικὰ διατυπώνει ὡς πρότυπο ἐνάργειας (evidentia) τὴν πρότασιν Cogito ergo sum. Ἡ ἐρευνα ἀπὸ πολλὰ χρόνια εἶδε στὴν πρότασιν αὐτὴ ἐπανάληψιν παρόμοιας προτάσεως τοῦ Αὐγουστίνου ποὺ εἶχεν εἰπῆ «Si fallor Sum»: Ἄν ἀπατώμαι, αὐτὸ δείχνει ὅτι ὑπάρχω. Τὸ χωρίο ποὺ ἀναφέραμε δείχνει ὅτι στὴν ὑπερνίκησιν τῆς ἀμφιβολίας ἠμπορεῖ ὁ Καρτέσιος νὰ ἐβοηθηθῆ περισσότερο ἀπὸ τὴν σωκρατικὴν παρά ἀπὸ τὴν αὐγουστίνειον ἀμφιβολίαν. Ὅπως δὲ ὁποτε ὁμῶς ἀκόμη στὰ 1628 ὁ Καρτέσιος συνέχιζε τὰς ἐρευνὰς του. Δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀνακαλύψει τὴν ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν.

Τὰ περιστάτικα ποὺ συνήργησαν γιὰ νὰ πραγματοποιηθῆ ἡ μεγάλη αὐτὴ ἀνακάλυψιν μᾶς τὰ διέσωσε ὁ Λαΐμπντς. Ὁ Golius, ποὺ ἦταν καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν στὸ Leyden, ἔγραψε στὸν Καρτέσιο κατὰ τὸ 1631 ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὸ περίφημον πρόβλημα τοῦ παλαιοῦ μαθηματικοῦ Πάππου ποὺ ἀναφέρεται στὸν προσδιορισμὸ τοῦ γεωμετρικοῦ τόπου ἑνὸς σημείου σχετικὰ μὲ εὐθεῖες κατὰ ἀπὸ ὠρισμένες προϋποθέσεις. Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἐστοίχισε ἐξ ἑβδόμων ἐργασίαν στὸν Καρτέσιο καὶ ἐγένε ἀφορμὴ νὰ πάρῃ ὀριστικὴ διαμόρφωσιν ἡ ἀναλυτικὴ τοῦ μεθόδου ποὺ ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερό του ἐπιστημονικὸ κατόρθωμα. Ἐχοντας πραγματοποιήσει στὸ πεδίο τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν τὴ μεγαλειώδη αὐτὴ ἀνακάλυψιν, ἐσκέφθηκε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν γεωμετρικὴ ἀναλυτικὴ μέθοδον σὲ ὅλα τὰ πρᾶγματα καὶ νὰ ἀναμορφώσῃ ὅλες τὰς ἐπιστήμας. Ἡ ἰδέα αὐτὴ φαίνεται νὰ ξεκαθαρίζεται στὸ πνεῦμα τοῦ γύρω στὰ 25 χρόνια τῆς ἡλικίας του. Ἡ προγενέστερη ἐποχὴ ἀποτελεῖ τὸ στάδιον τῶν ἀνήσυχων ἐρευνῶν. Ὅταν στὰ 1637 σὲ ἡλικίαν 41 ἐτῶν γράφῃ τὸ «Λόγος περὶ μεθόδου», ἔχει λήξει τὸ στάδιον τῆς ἐρεύνης καὶ ὁ φιλόσοφος μᾶς κατέχοντας τὸ μεθοδικὸν τοῦ ὄργανον ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἀναμόρφωσιν τῶν ἐπιστημῶν. Τὰ κατοπινὰ τοῦ συγγράμματα δὲν μᾶς δίνουν τὸ συναίσθημα τῆς ἀνησυχίας. Δείχνουν ἕνα ὑπέροχον στοχαστὴ ποὺ ἐργάζεται συστηματικὰ καὶ πιστεύει ὅτι ἡ μοῖρα του εἶναι νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἡ ἀνασύνθεσις τῶν ἐπιστημῶν, ποὺ ἐπεχείρησεν ὁ Καρτέσιος, ἦταν γενικὴ. Ἐξετάθηκε ὡς μαθηματικὰ, στὴ φυσικὴ, στὴ μηχανικὴ καὶ στὴ βιολογίαν. Ἡ ἀναλυτικὴ γεωμετρικὴ μέθοδος ἦταν ἱκανὴ νὰ εἰσχωρήσῃ παντοῦ. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος στὴν οὐσίαν του, εἶπεν ὁ Καρτέσιος, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἔκτασις. Ἡ ἀναλυτικὴ γεωμετρία ἠμπορεῖ νὰ μᾶς δώσῃ λογαριασμὸν γιὰ ὅποιονδήποτε ἔκτατό μέγεθος. Ἡμποροῦμε λοιπὸν νὰ παρακολουθήσωμε καὶ νὰ μελετήσωμε τὴν σωματικὴ φύσιν σὲ ὅλες τὰς μορφὰς ὀπλισμένον μὲ τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον. Στὴν ἀναμόρφωσιν τῶν ἐπιστημῶν θέλησε ὁ Καρτέσιος νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὴ μεταφυσικὴν. Μέσα στὸ πλαίσιον τῆς νοοτροπίας του τὸ μεταφυσικὸν πρόβλημα ἦταν: πῶς θὰ ἠμποροῦσαν νὰ συνδεθοῦν σὲ συνεχῆ λογικὴν σειράν τὸ σκεπτόμενον ἐγὼ, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Τὴν παραγωγικὴν σύνδεσιν τῶν τριῶν αὐτῶν στοιχείων ἐπεχείρησε νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ ὁ φιλόσοφος μᾶς στὴν πραγματεία του «Meditationes de prima philosophia in quibus Dei existentia et animae immortalitas demonstrantur» (Μελέτες γιὰ τὴν πρώτη φιλοσοφία, στίς ὁποίας δίδονται ἀποδείξεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴν τοῦ Θεοῦ καὶ γιὰ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς). Ἡ πρᾶγ

Ε. ΚΑΡΤΕΣΙΟΥ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ματεία αὐτὴ ποὺ ἐξεδόθηκε στὰ 1641, θέλει νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα παίρνοντας ὡς ἀφετηρία τὴν ἐνάργεια, (evidentia) ποὺ ἔχει ἡ πρόταση «ἀμφιβάλλω (ἢ νοῶ) ἄρα ὑπάρχω» καὶ δείχνοντας τὴν ἀναγκαστικὴ σύνδεση αὐτῆς τῆς προτάσεως πρὸς τὶς προτάσεις, ποὺ διαπιστώνουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου.

Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ χώρος γιὰ νὰ γίνῃ μιὰ εὐρύτερη συζήτηση σχετικὰ μὲ τὴ λύση ποὺ ἔδωκε ὁ Καρτέσιος στὸ μεταφυσικὸ πρόβλημα. Θὰ ἀρκεσθοῦμε μόνο νὰ τὴν ἐξετάσωμε ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν ὑπολειμμάτων τῆς παλαιᾶς ὄντολογίας ποὺ ἔχουν ἐπιβιώσει μέσα σ' αὐτήν. Ἡ κριτικὴ ἔρευνα ἔδειξεν ὅτι ὁ φιλόσοφος μᾶς καὶ τὴν ἐννοια τοῦ εἶναι (esse) καὶ τὴν ἐννοια τοῦ πράγματος (res) τὶς παίρνει στὴ σημασία ποὺ τὶς ἐχρησιμοποιοῦσαν οἱ σχολαστικοὶ τοῦ μεσαιῶνος. Τὸ νέο ποὺ προσφέρεται ἀπὸ τὶς καρτεσιανὲς ἀντιλήψεις, εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ δειχθῇ, ὅτι καὶ οἱ προτάσεις ποὺ ὑποστηρίζουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς παρουσιάζουν τὸν αὐτὸ βαθμὸ ἐνάργειας ποὺ παρουσιάζει καὶ ἡ πρόταση νοῶ ἄρα ὑπάρχω. Εἶναι φανερό ὅτι στὴν περιοχὴ τῆς μεταφυσικῆς δὲν κατορθώνει ὁ Καρτέσιος νὰ πραγματοποιήσῃ μιὰν ριζικὴ ἀναμόρφωση ὡσὰν ἐκείνη ποὺ παρουσίασε στὴν περιοχὴ τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης. Στὰ μεταφυσικά του θεωρήματα ὑπάρχει ἀδιάκοπη ἀνάμιξη παλαιῶν καὶ νέων στοιχείων. Ὅταν γράφῃ τὶς «Μελέτες» καὶ ἔπειτα (1644) τὶς «Ἀρχές τῆς Φιλοσοφίας» καὶ τὰ «Πάθη τῆς ψυχῆς» (1649) γιὰ τὸν Καρτέσιο ἔχει σταματήσει ἡ

ἔρευνα. Ἐχει τοποθετηθῆ πιά στὴ σφαῖρα τῆς «σοφίας». Εἶναι ὁ ἀνεγνωρισμένος «σοφός». Ἡ βασίλισσα τῆς Σουηδίας Χρηστίνα τὸν καλεῖ κοντὰ της καὶ στὶς παγωνιῆς τοῦ Βορρᾶ ἔσβυσε στὰ 1650 τὸ ὑπέροχο φῶς μιᾶς ζωῆς ποὺ ὑπῆρξε τόσο φωτεινὴ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Δὲν χωρεῖ ἀμφισβήτηση ὅτι ὁ Καρτέσιος ἀνεδειχθῆκε μέγας ἀνακαινιστὴς στὸ πεδίο τῆς ἐπιστήμης. Ἡ ἀναμόρφωση τῶν μαθηματικῶν ποὺ εἰσηγήθηκε εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀναμόρφωση καὶ ἄλλων τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. Τὴν ἴδια ἀναμορφωτικὴ ἐπίδραση ἄσκησε τὸ συγγραφικὸ του ἔργο καὶ στὴ γαλλικὴ γλῶσσα.

Ὅσο κι' ἂν τὸ γαλλικὸ του ὕφος εἶναι δυσκίνητο καὶ ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸ λατινικόν, ἡ ἀπόφασή του νὰ χρησιμοποιήσῃ γιὰ τὴν διάδοση τῶν φιλοσοφικῶν του στοχασμῶν τὴ γλῶσσα τοῦ τόπου τοῦ «la langue de mon pays, langue vulgaire» ἀντὶ γιὰ τὴ λατινικὴ, ἐξυπηρέτησε τὴν καθολικέυση τοῦ ἐθνικοῦ γλωσσικοῦ τῶν Γάλλων ὄργανου γιὰ ἐπιστημονικοὺς σκοποὺς. Ἡμπορεῖ βέβαια νὰ τεθῆ τὸ ἐρώτημα, ἂν ἡ προσπάθεια νὰ ἐπεκτείνῃ τὴ μαθηματικὴ θεώρηση στὰ πνευματικὰ προβλήματα, δὲν συναντᾷ δι-
καιολογημένες ἀντιρρήσεις. Καὶ κανένας δὲν θὰ ἦταν πρόθυμος νὰ ἀρνηθῆ ὅτι ἡ μαθηματικὴ μέθοδος στὰ χέρια ὀπαδῶν του μὲ μονομερεῖς κατευθύνσεις δὲν ἐξέπεσε σὲ λογοκρατικὴ ἀποδεικτικὴ τεχνικὴ. Ὅλα ὅμως αὐτὰ δὲν ἠμποροῦν νὰ μειώσουν κατὰ κανένα τρόπο τὴν λαμπρότητα τῆς μεγαλοφυΐας του.

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

